

The article is devoted to the analysis of the historic experience and perspective directions of postgraduate education development.

Key words: postgraduate education, models of teacher's qualification improvement, clue competences.

УДК 37.034

Шмалей С.В.

ЦІННОСТІ СТАБІЛЬНИХ ТА ПЕРЕХІДНИХ ЕПОХ У КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЇ ВИХОВАННЯ

У статті представлені особливості цінностей стабільних і перехідних періодів. Визначено характеристики цінностей стабільних періодів: економічний добробут, сильна централізована влада, соціальне значення людини, забезпечення культурної спадкоємності. З'ясовано характеристики цінностей перехідних періодів: криза соціальних інститутів, горизонтальна та вертикальна мобільність у суспільстві, розвиток свободи інтересів та ідеалів.

Ключові слова: цінності, стабільні та перехідні періоди.

Сучасний цивілізаційний злам, перехід до суспільства інформаційного типу зумовив зміну духовних координат. Інтенсивний розпад традиційних соціальних і культурних спільнот, звичного способу життя і цінностей призвів до занепаду класичних ідейних орієнтацій гуманізму. Перегляду піддаються базові принципи антропологічного гуманізму: віра в одвічну моральність людини, її розум, здатність перебудувати світ на духовних засадах. Постає потреба переосмислити ідеали гуманізму, виробити нову гуманістичну культуру, визначити гуманістичні ціннісні орієнтири сучасного суспільства, яке, безсумнівно, належить до перехідних епох громадського життя. Таким чином, необхідно обґрунтовувати нову етику і програму людської поведінки, яка спираючись на перебудову етичних цивілізаційних норм, забезпечила коеволюцію природи і суспільства, враховуючи особливості цінностей стабільних і перехідних епох [2; 6].

Стабільні періоди історії – це періоди відносного економічного добробуту, сильної централізованої влади, яка спирається на добре налагоджений адміністративний апарат та армію, але в той же час цей апарат проводить досить гнучку політику, уникаючи, по мірі можливості, застосування насильства. Зворотний характер історії не дозволяє цим епохам, які інколи називають золотими, продовжуватися вічно, бо протиріччя між прагненням суспільства зберігати status quo й безперервним процесом створення нових форм існування неминує призводить до необхідності переходу суспільства в новий стан. І все таки саме ці, стабільні, епохи можуть бути ідеальною моделлю тих історичних етапів у розвитку суспільства, коли зусилля спрямовані на закріплення, зміцнення, розповсюдження культурних зразків, досягнутих у процесі попередньої діяльності людей [6].

Культуру стабільних періодів історії в цілому можна охарактеризувати, як консервативну, репродуктивну, бо вона спрямована не стільки на соціокультурну творчість, скільки на спрощення й підтримку істеблішменту, на відтворення існуючих зразків, норм, правил, на збереження традицій, створення канонів. Тому система цінностей цих епох має яскраво виражений нормативний характер. Вона ієрархічна за своєю структурою й є пірамідою, де відношення між цінностями різних рівнів будуються за принципом субординації. Ієрархічний характер цінностей стабільних епох породжує ранжування видів діяльності за ступенем їх важливості, корисності, престижності. Відповідно, цінність людини

визначається її місцем у соціальній ієрархії, виконанням належних їй функцій, відданістю вищим цінностям. У людині ціниться не її індивідуальність, а її соціальне значення [5].

Прагнення до незалежності, самостійності розцінюється як егоїзм, зневага до загальних інтересів, зазіхання на права колективу. Тому для підтримки авторитету вищих цінностей створюється механізм соціального контролю у вигляді соціальних інститутів, що застосовують не тільки правові, моральні, ідеологічні засоби впливу на людей, але й насильство.

І все ж стабільне суспільство схильне проявляти терпимість відносно до своїх членів, допускати їх свободу в певних межах, схвалювати ініціативу, якщо вона сприяє благополуччю цілого. У стабільні періоди громадські чесноти відходять на другий план, перевага віддається цінності приватного життя, орієнтири переміщуються на досягнення особистого добробуту та щастя. Хоча від людини не вимагається героїчної самопожертви, більш за все ціниться дисциплінованість, лояльність відносно до влади та інші якості, що сприяють стабільному функціонуванню соціального організму. У стабільні періоди ще не панує дух жорсткого корпоративізму, соціальна система досить мобільна по вертикалі та горизонталі, що робить її гнучкою, такою, що чутливо реагує на умови, котрі постійно змінюються [4].

Стабілізація всіх сфер суспільного життя неминує породжує процеси лібералізації як наслідок осмислення культурою своєї сили та переваги. Для стабільних періодів характерні різноманітні ренесанси, які, однак, не можна розглядати як ознаки початку якісних змін в існуючій соціальній системі.

У той же час потрібно зауважити, що система цінностей стабільних періодів не настільки рівномірна, як це може здаватися на перший погляд. Вона має своє задзеркалля. Функціоналізм системи офіційних цінностей перетворює людину на засіб досягнення надособистісних цілей, призводить до того, що ціниться не сама людина, а її місце в соціальній ієрархії. Звідси виникає твердження щодо заміни будь-якого члена суспільства. Безособовий характер вищих цінностей відкриває можливість свавілля з боку влади. Державний патерналізм розвиває в людях безвідповідальність, несамостійність, пасивність. Недооцінка творчого початку в особистості ставить під загрозу її свободу, що розцінюється як загроза стабільності [7].

Історичний оптимізм, що базується на утвердженні про вічність вищих цінностей, у можливості їх здійснення обертається втратою відчуття часу, недалекозоркістю в оцінці історичних тенденцій і перспектив, ігнорування подій, які в подальшому можуть вплинути на історію. Тому навіть найбільш реалістична програма виявляється врешті-решт утопічною, бо не враховуються можливості радикальних змін. Нормативний характер системи цінностей стабільних епох з їх претензією на об'єктивність, вірність обумовлює витіснення на периферію суспільства тих цінностей, які не вписуються в загальну картину світу. Відчуваючи ідеологічний тиск, ці цінності заявляють про себе езоповою мовою, недосяжною для неосвічених. Критика офіційних цінностей носить завуальований характер, використовуючи сатиру та іронію [5].

Отже, культура стабільних епох – це культура консервативна, репродуктивна, що акумулює досягнення попереднього періоду розвитку суспільства й забезпечує механізм культурної спадкоємності. Панування колективних цінностей свідчить про пріоритет соціального цілого над особистістю. Ні людина, ні її життя не мають самостійної цінності, але є засобом досягнення надіндивідуальних цілей. Порядок, єдність, мир, могутність, що декларуються стабільним суспільством, насправді не забезпечують ні щастя, ні спокою, ні безпеки людей. Придушення вільного, творчого початку в людині призводить до застою, який породжує кризу суспільства та його культури, створює передумови перехідних періодів.

Перехідні періоди історії характеризуються якісними зрушеннями в усіх сферах життя суспільства, які супроводжуються кризою існуючих соціальних інститутів і становленням нових, що виражають інтереси соціальних груп, що беруть на себе ініціативу історичних перетворень. Тривалість перехідних періодів, їх значення для подальшого розвитку

суспільства залежить від особливостей історичної епохи, від того, наскільки глибокими виявляються соціокультурні перетворення, а також від зовнішніх впливів, що можуть як сприяти перебудові суспільного організму, так і перешкоджати цьому. До перехідних епох, що мають загальноєвропейське значення, можна віднести становлення й розквіт Греції, епоху Відродження, передусім в Італії, епоху Просвітництва, перш за все, у Франції. В історії Росії прикладами перехідних періодів можуть бути кінець XVII – початок XVIII ст., кінець 50-х – початок 60-х років XIX ст., пов'язаний із реформами 1861 року, кінець XIX – початок XX ст. аж до Жовтневої революції та сучасний період, починаючи з 1985 року [2].

Чим же відрізняється система цінностей перехідних періодів від системи цінностей стабільних епох? Руйнування або послаблення перегородок у середині існуючої соціальної ієрархії відкривають більші, ніж раніше, можливості горизонтальної та вертикальної мобільності, дозволяючи людям подолати закріпленість за тим або іншим місцем у соціальній системі та здійснити свій вибір життєвого шляху, спираючись на власні сили, здібності, знання й уміння. Звільнення з-під влади домінуючих цінностей, розкріпачення людини, розвиток її свободи та незалежності призводять не тільки до розпаду системи вищих цінностей, але й до виникнення найрізноманітніших ціннісних орієнтацій, що відображають інтереси, ідеали різних соціальних груп та окремих осіб. Змінюється і сама структура цінностей: між опозиційними, полярними цінностями складається широкий спектр проміжних, багатих за відтінками, відносини між якими будуються не за ієрархічним принципом субординації. Координаційним центром тяжіння стають групові й особистісні цінності, що виражають потребу в радикальних перетвореннях усього соціального цілого та стимулюють вільну, творчу діяльність людей. І хоч усвідомлення свободи як однієї з вищих соціальних й особистих цінностей є результатом тривалого процесу індивідуалізації (це стосується, передусім, епохи Відродження), цінностями-цілями будь-якого перехідного періоду стають ті, з якими пов'язаний вияв творчої активності. Ці цінності-цілі не підносяться над іншими, а пронизують їх, додаючи культурі гостроти, динамізму та певної парадоксальної єдності. Тому перехідні періоди – це не періоди зміщення цінностей (А. Тойнбі), а періоди їх гострої боротьби, за якою стоїть пошук нових орієнтирів подальшої діяльності, вибір подальшого шляху розвитку суспільства [4].

Нові цінності встановлюються соціальними аутсайдерами, що знаходяться у зовнішній або внутрішній еміграції. У той же час, представники правлячої еліти, що втрачають владу, впливовість, престиж, прагнуть відстояти колективні цінності, а з ними й свої привілеї. Переконані в непорушності, святенності, вічності вищих цінностей, вони нерідко вдаються до насильства, ініціюють соціальні, конфлікти, розпалюють у суспільстві ворожнечу, ненависть, породжуючи страх та жорсткість. Опір змінам чинять не тільки ті, хто особисто зацікавлений у реставрації старих порядків. Розрив традиційних зв'язків, руйнування соціальної ієрархії позбавляє опори в житті деякі верстви населення, які бачили в існуючій соціальній системі гарантію стабільності й пов'язували з нею життєві перспективи. Частина цих людей може стати на шлях активної боротьби за відновлення колишнього режиму, мотивуючи свою поведінку захистом високих ідеалів. Разом з тим, девальвація вищих цінностей сприймається іноді як духовний вакуум, що дезорієнтує людей, які вірили у вічність стабільної системи. Звідси – пасивність, байдужість до того, що відбувається, ескапізм, скептицизм, що доходять до цинізму. Посилюється відчуження, почуття самотності, безглуздя й безцільності буття і, разом з тим, зростає потяг до гедонізму, виникає прагнення жити сьогоднішнім днем, пливати за течією. Страх перед майбутнім, невпевненість у завтрашньому дні призводить не тільки до фрустрації, але й до активізації в людині деструктивного, агресивного початку, що виливається в різні форми аморалізму та девіантної поведінки. Зростання насильства пов'язане зі зростанням злочинності, що є не тільки наслідком слабкості соціальних інститутів, покликаних охороняти порядок, не тільки кризою правових і моральних норм, але й посиленням люмпенізації суспільства. Іншими словами, ліквідація зовнішнього примусу ще не означає отримання свободи всіма членами суспільства. Величезна маса людей виявляється просто незатребуваною або знехтуваною

ходом перебудови, що робить їх явними або потенційними противниками соціальних перетворень. Е.Фромм переконливо показав, що порушення зв'язків, які давали людині впевненість у житті, змушують вибирати різні форми “втечі від свободи”, що призводить до деіндивідуалізації, руйнування власного “Я”. Тому хоч перехідні періоди є каталізаторами історичного процесу, джерелом свідомості людиною нових форм існування, життя в такі епохи небезпечно, драматичне, безпритульне й пов'язане зі стражданнями людей, які проклинають епохи змін [7].

Установлення нових цінностей відбувається в гострій боротьбі з офіційними цінностями, які панували раніше. Тому особливістю перехідних періодів є різка критика вищих цінностей, що ведеться з позицій універсальних цінностей і доходить часом до тотального заперечення. При цьому переосмисленню підлягають і самі універсальні цінності. Якщо в стабільні періоди універсальні цінності зближуються з колективними й у них на перший план висувається нормативний аспект, то в перехідні періоди універсальні цінності трактуються як такі, що дають людині право на заперечення існуючих норм і на творення нових. Унаслідок цього лезо критики може бути спрямоване не на вищі цінності, традиційні для даної культури, а на соціальні інститути або окремих осіб, які звинувачуються в деформації цих цінностей [4].

Таким чином, для перехідних періодів історії характерні реноваційні процеси, пов'язані з переосмисленням традиційних для даної культури цінностей, які можуть втратити статус вищих, продовжуючи проте існувати в ціннісній системі нарівні з іншими. До основних вимог очищення, оновлення традиційних цінностей можуть належати як ідеалізація минулого, коли ці цінності виступали ніби в чистому, незакаламутненому вигляді (наприклад, ідеали патріархальної общини), так і нові реалії, які в своєму утвердженні потребують підтримки традиційних цінностей, що надають кожній культурі унікальності та неповторності. Але якого б вигляду вони не мали, усі вони обертаються навколо людини. Відкриття особистості – величезне завоювання епохи Відродження.

Серед усіх тлумачень людської гідності виділяється “Промова про гідність” П. Делла Мірандолі, який зайняв антропоцентристську позицію, наділивши людину даром бути тим, ким вона хоче. Кінець XIX – початок XX ст. у Росії характеризуються напруженим дослідженням у галузі філософії, яка констатується в активну самостійну сферу діяльності. Центром тяжіння філософських досліджень стає жива, цілісна особистість, що стоїть на порозі грандіозних соціальних потрясінь і осмислює свою причетність не тільки до долі своєї країни й свого народу, але й усього світу. Ідея духу вільно творячи – основна ідея всієї російської філософії, вважав М.Бердяєв, для якого проблема свободи стала провідною темою філософської творчості. Етичний пафос і гуманізм російської філософії проявилися в розумінні людини як самоцінної, вільної особистості, яка ні за яких обставин не може розглядатися як засіб досягнення яких-небудь цілей, навіть якщо це – загальне благо [1].

Ідеал самоцінної особистості, творчої індивідуальності складався в російській культурі на противагу традиційному ідеалу суспільності з її вимогами “підкорення людини загальній справі”. У силу специфіки російського духовного досвіду гуманістичній інтелігенції був у той же час глибоко відразним буржуазний індивідуалізм, який сприймався як синонім егоїзму, морального релятивізму й у філософському плані ототожнювався з ніцшеанством. Тому, зрештою, перемогу отримав ідеал соборної, поліфонічної особистості, в якій колективістський початок домінує над індивідуальним [2].

Відзначимо, що складність – у створенні реальних умов для розвитку індивідуалізму та визнання цінності приватної власності, значення якої амбівалентне. Будучи надзвичайно ефективною в сфері економічних відносин, стимулюючи в людині ініціативність, заповзятливість, самостійність, розвиваючи в ній вільний індивідуальний початок, приватна власність у той же час є джерелом соціальної нерівності, розвиває в людині егоїзм і егоцентризм, штовхає на шлях морального релятивізму або аморалізму. Починаючи з Платона, більшість філософів вбачали в приватній власності корінь зла, соціальних хвороб та людських вад. Навіть в епоху бурхливого розвитку капіталізму основоположники

американської демократії Б. Франклін і Т. Джефферсон, розуміючи непривабливість приватної власності, перешкодили тому, щоб вона була вписана в текст Декларації незалежності. Процес утвердження в культурі нових цінностей неможливий без урахування особливостей суспільства та його історії, бо в іншому випадку ці цінності не отримають масової підтримки. Постійно апелюючи до універсальних цінностей, нові звернені передусім до людини, до її особистісно-індивідуального початку. Людина, як основний об'єкт філософської рефлексії, виступає не як носій тих або інших соціальних якостей, ролей, а в своїй екзистенційній цілісності, основним проявом якої є вільна творча діяльність, спрямована на перетворення світу та самого себе. Ця вільна діяльність може бути забезпечена активізацією всіх сил людини, тобто як її здібності до раціонального осмислення змін, що виникають, так і емоційно-вольового відношення до життя, без чого неможливе здійснення індивідуального вибору, а також вибору подальшого шляху розвитку суспільства. В фундаменті нової етики – нова онтологія людини, яка передбачає радикальне переосмислення природи індивідуальності. Природа людського буття і свідомості є внутрішньодіалогічною. Людину можна досягнути лише в спілкуванні, це істота, що постійно шукає себе, випробує і перевіряє умови свого буття. “Лише завдяки цій основній здатності – здатності давати відповідь самій собі та іншим – людина і стає відповідальною істотою, моральним суб'єктом” [3]. Діалогічність – це єдина можливість самого існування індивідуального, вона виражає його внутрішнє єство. Свобода самоствердження людини повинна реалізовуватись в наявності багатомірних варіантів самовираження, толерантному прийнятті різних позицій, рівноправному партнерстві.

Отже, у перехідні періоди історії відбувається процес “оновлення” традиційних цінностей культури й встановлення нових, що відображають зростання свободи людини, її прагнення до переусвідомлення та перетворення навколишньої дійсності й самої себе.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бердяев Н.А. Философия свободы. Смысл творчества. – М.: Правда, 1989. – 607с.
2. Гнатенко П.И. Национальная психология. – Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 2000. – 213с.
3. Кассирер Э. Опыт о человеке: введение в философию человеческой культуры // Проблема человека в Западной философии. – М.: Прогресс, 1992. – С. 8.
4. Кононов І.Ф. Етнос: Цінності, комунікація. – Луганськ. Вид. Луг. пед. ун-та. – 2000. – 494с.
5. Лапин Н.И. Пути России: социокультурные трансформации. – М., 2000. – 194с.
6. Семенюк Е.П. Філософські засади сталого розвитку. – Львів: Афіша, 2002. – 200с.
7. Шохин В.К. Проект персонологической антропологии и философия ценностей // Вопросы философии. – 2002. – №6. – С.112-118.

Шмалей С.В.

ЦЕННОСТИ СТАБИЛЬНЫХ И ПЕРЕХОДНЫХ ЭПОХ В КОНТЕКСТЕ СТРАТЕГИИ ВОСПИТАНИЯ

В статье представлены особенности ценностей стабильных и переходных периодов. Определены характеристики ценностей стабильных периодов: экономическое благополучие, сильная централизованная власть, социальное значение человека, обеспечение культурной преемственности. Определены характеристики ценностей переходных периодов: кризис социальных институтов, горизонтальная и вертикальная мобильность в обществе, развитие свободы интересов и идеалов.

Ключевые слова: ценности, стабильные и переходные периоды.

Shmalyey S.V.

VALUES OF STABLE AND TRANSITIVE EPOCH IN A CONTEXT OF STRATEGY OF EDUCATION

The article presents characteristics of stable values and transition periods. Defined periods of stable performance values: economic prosperity, strong centralized government, the social value of man, ensure cultural continuity. The characteristics of values of transition periods: the crisis of

social structures, horizontal and vertical mobility in society, freedom of development interests and ideals.

Key words: values, stable and transition periods.

УДК 37.035

Безлюдний О.І.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ КОНТЕКСТ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ АМЕРИКАНСЬКОЇ СІМ'Ї

У статті розглянуто історію відносин між державою та інститутом сім'ї у змісті соціальної політики Сполучених Штатів Америки; визначено основні ознаки і тенденції їх розвитку від колоніального часу до сьогодення.

Ключові слова: держава, сім'я, конституція, соціальна політика, Сполучені Штати Америки.

Сполучені Штати Америки – країна, яка за своєю історією, особливостями становлення інституту сім'ї, розвитку його відносин з державою не має аналогів серед інших високорозвинених країн. Одна з таких особливостей полягає в тому, що у Федеральній Конституції США традиційно не надавалося ніякої уваги інститутам шлюбу і сім'ї, що, однак, не тільки не заважало, а й певною мірою сприяло їх розбудові та зміцненню. Підтвердження цієї думки знаходимо в працях Б.Бернарда, Г.Гампела, Дж.Гандерсона, С.Гранта, А.Карлсона, Д.Сміта, Дж.Хенретта та ін., які пояснювали відсутність безпосередніх згадок про сімейні проблеми у змісті Конституції їх релевантністю: цей документ історично становив угоду між 13-тю суверенними штатами щодо розв'язання гострих політичних питань, виключаючи сімейні. Адже, як відзначає А.Карлсон, сім'я і все, що з нею пов'язане, було глибоко вкорінене у соціальних поглядах засновників Конституції, що висувало її у центр неписаної Конституції нових Сполучених Штатів. Іншими словами, в роботі над текстом Конституції повною мірою враховувалися прийняті й усталені погляди на соціальний порядок, в основу якого покладался звичний стиль і спосіб життя громадян, насамперед сімейний [2: 58].

Для кращого розуміння цих поглядів доцільно звернутися до розгляду сутності означеного порядку або сімейної системи як реально існуючої основи життєдіяльності американського суспільства, проаналізувати процес історичних трансформацій сімейної економіки у контексті впливу на неї державної ідеології в ХІХ ст. та безпосереднього втручання уряду в ХХ ст.

Соціальна історія періоду ухвалення Конституції Сполучених Штатів Америки зазвичай інтерпретується в руслі ідей лібералізму, провідною рисою яких було акцентування на американській особливості, своєрідності і навіть виключності. Як стверджує Б.Бернард, саме середовище Нового Світу з його перспективами експансії і збагачення сприяло піднесенню американського індивідуалізму. Перші колонії європейців з традиційною структурою сімейного життя, міцною мережею родичівсько-громадських зв'язків зазнали в Америці поступового руйнування. Розширена сім'я звужувалася до подружнього ядра, чому великою мірою сприяла висока міграція, що мала місце через відсутність стабільних кордонів. Американець як соціальний тип, на переконання Б.Бернарда, формувався під впливом почуття роз'єднаності і підвищення індивідуальності, що перебували в жорсткому протистоянні з сімейно-родичевими орієнтаціями людей Старого Світу [4: 30 – 36].

Дещо іншої думки дотримується Ч.Грант. Досліджуючи колоністів Кенту (штат Коннектикут) та його околиць, він висунув тезу про наявність у них невисокого або недостатньо розвиненого почуття спільності і сімейної солідарності. Згідно з його висновками, – це було “населення, яке зросло на традиції земельних спекуляцій та